

Har man sagt [y], må man også sige [ø] – og forvente [i] og [aj] og formentlig lidt mere

Anmeldelse af Christian Becker-Christensen: *Bogstavernes lyde og lydenes bogstaver – en bog om bogstav-lyd-relationer i dansk*. Syddansk Universitetsforlag, 2025. (157 sider)

MARTIN HAUERBERG OLSEN &
TRINE LYKKE GANDIL

Y kan være langt: *krybe*, *syge* (998 forekomster på webressourcen *Bogstavlyd*: bogstavlyd.ku.dk). Og *y* kan være kort: *cykel*, *skyld* (1392 forekomster). *Y* kan sige [ø] i *kys* og [œ] i *frygt* (tilsammen 818 forekomster), og i bare ét ord [æ]: *fyrre*. Og så har vi fremmedordenes varianter hvor *y* også kan sige [i], [j] og [aj]: *hobby*, *yams* og *hype*. [y:] kan desuden skrives *yg* og *u*: *syge*, *parfume*, og [y] *u*: *menu*. Og [ø] kan skrives *y* og *ø*: *nytte*, *bøtte*. Nyere udtaleudviklinger har desuden bevirket at *y*-lyden i *dyr* der før var lang [dy:[?]g], nu er kort [dy[?]g].

Alt dette – fra *a* til *å* med tilføjede eksempelord – kan man finde i CBC's dejlige bogstavlydbog BLOLB, som er et opslagsværk om bogstavernes lyde og lydenes bogstaver. Man føres ind i et system af forbindelser, udviklinger, betingelser og hierarkier fra det hyppige til det sjældnere og det fremmede. Værket er overmåde systematisk, inspirerende, anskueliggørende og til at blive klog af. Men det er også på én gang overskueligt og tilgængeligt og uoverskueligt og utilgængeligt. Når værket udfordrer, er det dog ikke forfatterens skyld, men det danske sprogs. For CBC har fremskrevet den komplekse orden der er i relationen mellem bogstav og lyd i dansk.

Værket trækker på ordstoffet i *Retskrivningsordbogen* (RO) suppleret af yderligere bøjningsformer i *Det Centrale Ordregister* (COR) og statistik fra *Bogstavlyd*. Alle relevante orddata er sorteret, systematiseret og

lagt frem af CBC for den læser der interesserer sig for eller er på jagt efter hvordan bogstav og lyd egentlig hænger sammen. Det kunne fx være en person der udarbejder læse- eller stavematerialer eller skal vurdere sådanne og underviser elever i læsning og stavning. Og som det gør sig gældende for bøger, er det en fordel at have den i hænderne: Man kan slå det op man har brug for at vide noget om, og så kan man bladre – uden at skulle vide hvad man leder efter.

BAGGRUND OG PERSPEKTIV

Forgængeren til BLOLB hedder *Dansk Retskrivning: Bogstav – Lyd – Bogstav. En grafemisk beskrivelse af dansk ortografi* (2021). Her præsenterer CBC en udtømmende og omfattende fremstilling af bogstav-lyd-relationer i dansk, både hjemlige og indlånsbetingede. Alt er taget med. Dertil præsenterer og diskuterer CBC dansk ortografi på et mere principielt niveau i bogen og inddrager perspektiver på udtaleudviklinger, retskrivningsprincipper og normer. Holger Juul anmeldte bogen meget positivt i *NyS* 65 (2024) og ramte med betegnelsen ”The Ultimate Collection” karakteren af monumentalt referenceværk med tæt på alt man kan ønske sig at vide om bogstav-lyd-korrespondenser i dansk. Bogens informationstæthed og komplekse og komplicerede genstandsfelt fremhæver Juul dog som en oplagt udfordring for læsere uden fornøden fagspecifik forhåndsviden, herunder kendskab til lydskrift.

I 2025 udkom så efterfølgeren, BLOBL, som vi her anmelder. Med et overskueligt håndbogsformat og en nedtoning af retskrivningshistorie og sprogvidenskabelige diskussioner fremstår den som en mere pædagogisk anvendelsesorienteret variant af forgængeren. Men trods sit begrænsede omfang og praktiske A5-format med alfabetisk opsat bogstav-lyd-leksikon som central feature fremstår BLOLB stadig informationstæt. Bogen rummer essensen af et omhyggeligt tættekamsarbejde hvor alle bogstav-lyd-forbindelser og de kontekster de forekommer i, blotlægges, både de hyppige og de sjældne.

Nærværende anmeldere er som undervisende lektorer ved en af landets professionshøjskoler blevet opfordret til at tage stilling til om og hvordan bogen kan bruges i en professionsrettet kontekst. Det indbefatter fx studerende ved professionshøjskolerne, enten i læreruddannelsen eller videre forløb for læsevejledere og ordblindelærere til børne-, unge- og

voksenområdet. Og hertil dem som underviser på området, eller som selv producerer læremidler og lærebøger. Det indbefatter også professionsuddannelsernes undervisere, det vil sige sådan nogle som undertegnede.

Bogen anmeldes i øvrigt som et selvstændigt værk: Det betyder at vi forholder os til bogen uden om moderværket (CBC 2021) og læsernes mulige kendskab til det værk.

INDHOLD OG SIGTE

Bogen handler om relationer mellem sproglyde og bogstaver. Og den sammenhæng skal vores studerende kende til. Dansk har en *dyb ortografi*: I udgangspunktet repræsenterer bogstaverne det talte sprogs lyde, men der er ofte en større kompleksitet på spil i bogstav-lyd-relationen. Nogle bogstaver og lyde har det CBC kalder en *en-til-en-relation*, fx skrives lyden [m] oftest med bogstavet *m*, og *m* læses [m]. Nogle gange er relationen kun en-til-en i 'den ene retning': Som vi nævnte i indledningen, skriver vi typisk [y] med *y*, men i den anden retning kan *y* udtales både [y] og [ø] som i *bytte* og *lykke*. Når der sådan er flere muligheder, beskriver CBC det som en *en-til-flere-relation*.

Trods kompleksiteten er det dog ikke helt uforudsigeligt hvilken relation der gør sig gældende i et ords stavemåde. Dels kan konteksten ofte styre en bestemt bogstavudtale. Vil man skrive en [g]-lyd efter *s*, skal man stort set altid vælge *k*, som i *sko*, men står [g] i forlyd, skrives altid *g*. Og skal man læse *a* foran *j*, udtaler man *a*'et [a] som i *haj*. (Ad stavevejen må staveren imidlertid trække på yderligere viden eller erfaring for at skrive [aj], fx *haj*, *nej*, *leg*, *dig*). Dels er en-til-flere-relationerne begrænsede. Fx kan *y* aldrig udtales [o] i dansk, eller [y] skrives *o*.

Når en-til-flere-relationerne styres af konteksten, *entydiggøres* de. Hvis ikke, er sammenhængen *flertydig*: Det er således, som CBC skriver det, leksikalsk betinget at fx gengive [ø] som henholdsvis *y* og *ø* i *nytte* og *botte*.

Det er bogens hovedærinde at synliggøre samtlige bogstav-lyd-relationer i dansk og udpege de kontekster som styrer eller afgrænser en-til-flere-kompleksiteten. Det gælder både i læseretningen (det vil sige når man går fra bogstav til lyd) og i staveretningen (fra lyd til bogstav) og indbefatter dansk såvel som fremmedartet ordstof. Vores studerende har netop brug for indsigt i at dansk ortografi ikke bare er fuld af undtagelser, og at der faktisk er et system.

Med værket kan man få overblik over hvilken udtale et bestemt bogstav kan tildeles – og hvilken udtale der er den mest hyppige. Ligesom man kan finde ud af hvordan en lyd kan staves. Det sidste er dog ikke lige så let at få overblik over, for CBC har truffet et valg om at strukturere bogens centrale opslagsdel med afsæt i læseretningen. Det vender vi tilbage til.

UDTALE

Udtalen i bogen er baseret på dansk standard- eller rigsmålsudtale både i en ældre, mere konservativ form og en 'yngre udtale'. Den yngre udtale defineres som en der kan observeres hos sprogbrugere født fra 1965 og frem. Standardudtalen er, jf. CBC, kendt og anvendt i hele Danmark, og selvom den er 'københavnspræget', er den 'uden regionale eller dialektale særpræg'. Udtalen relateres i øvrigt til ord udtalt distinkt på enkeltordsniveau. Som kilder hertil anfører CBC (s. 26f.) bl.a. *Den Danske Ordbog* (DDO), *Den Store Danske Udtaleordbog* (Brink et al. 1991) og *Dansk Udtaleordbog* (Schachtenhaufen 2024).

Den såkaldt 'yngre' udtale matcher nok ikke – for alle udtaler – yngre sprogbrugere som fx studerende på vores grunduddannelser. Er man født i 1965, fylder man 61 år i 2026. Men det er altså det snit CBC har valgt, måske for at imødekomme at sådanne udviklinger løber over tid før en nyere (yngre) udtale er fuldt gennemført. Eller fordi det er hvad der har været mulige systematiske belæg for i kilderne. Det udfordrer imidlertid allerede vores studerende der skal lære om bogstav-lyd-sammenhænge (og fonemskrift), at de vidensressourcer vi henviser til (herunder fx DDO/Bogstavlyd, udtaleordbog.dk), lægger forskellige udtaler til grund og på forskellig vis varierer fra deres egen udtale. Men et vist omfang af udtaleuoverensstemmelse mellem opslagsværker og læsere er selvfølgelig nok altid uundgåeligt.

BOGENS DELE

Bogens hoveddel, opslagsdelen, er en systematisk gennemgang af danske bogstav-lyd-sammenhænge organiseret alfabetisk med først vokalbogstaverne *a-å* (s. 40–82) og herefter konsonantbogstaverne *b-z* (s. 88–143). Kort fortalt giver denne del læseren et rigt antal eksempelord der anskueliggør bogstav-lyd-sammenhængen i dansk, i læse- såvel

som i staveretningen, samt mulige og styrende kontekster. Både vokal- og konsonantsektionen indledes (s. 33–39; 83–87) med oplysninger om generelle forhold af betydning for bogstav-lyd-relationen, fx enkelt-/døbeltskonsonant betinget af vokallængde (*læse* over for *læsse*).

Forud for opslagsdelen går en kort indføring i principperne for dansk retskrivning og for ændringer i udtale og retstavning over tid samt særlige forhold ved fremmedord (s. 11–18). Herefter opgør CBC bogstavernes hyppighed i dansk og redegør for den udtale der lægges til grund for værket (s. 19–27). CBC specificerer også sit valg af lydskriftsnotation (s. 23 f.), som er en dansktilpasset IPA-variant, hvor han udpeger de (få) valg der adskiller bogens notation fra DDO's. CBC giver også en pædagogisk indføring i hvad læsere skal være opmærksomme på når de læser lydskriften, fx at [æ:] repræsenterer en a-lyd som i ['hæ:nə] *hane*. Det er en god måde at komme læsere i møde, fx studerende, som endnu ikke er vant til lydskriftnotationen.

Derpå følger (s. 27–32) en forklaring af systematikken og valgene der ligger til grund for opslagsdelen, bl.a. dens oplysninger om relativ hyppighed mellem bogstav og lyd og lyd og bogstav udregnet på grundlag af Bogstavlyd – og desuden en for læseren helt nødvendig nøgle til at læse og anvende opslagsdelen.

Efter opslagsdelen finder man to kortere appendikser der gennemgår hovedtræk i dansk fonologi og præsenterer en lydskriftsnøgle til bogens IPA-baserede lydskrift og til Dania. Begge appendikser vurderer vi som pædagogisk hensigtsmæssige med tanke på forskellige læserforudsætninger. Dertil følger en litteraturliste og et indeks. Og på bogomslagets indersider findes desuden sidehenvvisninger til værkets 29 bogstavopslag og en lydskriftoversigt som praktisk kan konsulteres undervejs i læsningen.

Dansk retskrivning

I afsnittet om retskrivning og udtale redegør CBC for principperne i dansk retstavning. Han forklarer først og fremmest at retstavningen tager udgangspunkt i en stavenær udtale (hos CBC omtalt som ”distinkt” og ”konservativ”), således at sprogbrugere der faktisk kan aktivere en sådan udtale på enkeltordsniveau, bedre klarer at stave fx *matematik* end sprogbrugere der kun kan fremkalde hvad der svarer til *mametik.

Herefter introduceres og forklares de førømtalte en-til-en-relationer

og en-til-flere-relationer mellem lyd og bogstav og bogstav og lyd og her-til de to begreber entydiggørelse og flertydighed. Det kan for os at se være en god måde at få greb om hvad der andre steder præsenteres som (kontekst)betingede bogstavudtaler (fx Elbro 2014, Olsen 2025, Petersen et al. 2021).

Fremstillingen tjener desuden til at forklare at nogle stavemåder med tiden kan kompliceres da talesproget udvikler sig hurtigere end retstavningen, fx når sprogbrugere født efter 1965 ikke længere udtaler det bløde *g* i *pige* ['pi:ʝø]¹, eller udtaler *ture* og *tuer* ens og heller ikke skelner mellem *rest* [kʰasd] og *rast* [kʰasd], men i begge tilfælde siger [kʰasd], som også i *præst*.

CBC viser også at udtaleudviklinger ikke nødvendigvis kun giver anledning til staveproblemer. Fx medfører forskydningen af [a] til [ɑ] i *rest* en tydeligere udtalemæssig adskillelse fra ordet *rist* [rʰæsd]. Og selvom udtalen af *svær* nu lyder [svæʔ] (over for den ældre udtale [sve:ʔ]), forledes staveren ikke til at skrive *svær*, fordi bogstavet *a* foran *r* repræsenterer [ɑ:] (s. 15f., 38).

De omtalte udviklinger i udtalen som adskiller ældre (fra før 1965) og yngre (fra efter 1965) sprogbrugere, gengives i opslagsdelen ved en pil, >. Det hjælper læseren med at blive opmærksom på forskellige udtaler af samme bogstavmønster og deres diakrone relation, fx at ['tʰɑjŋø] er en nyere variant af *trænge*, og ['tʰɑŋø] en ældre (s. 75).

Afsnittet om bogstavernes hyppighed oplyser bl.a. at *e* er det mest frekvente bogstav efterfulgt af *s*, *r*, *n* og *t*, mens de fremmede konsonanter *c*, *w*, *x*, *z* og *q* er ”yderst lavfrekvente”. Skelner man mellem opslagsord med og uden bøjningsformer, falder frekvensen forskelligt ud. Særligt *e*, *n*, *r*, *s* og *t* indgår i bøjninger og har dermed højere frekvens hvis man regner bøjningsformerne med. Ser man til gengæld på det *første* bogstav i ord, er *s* en vinder i flere alfabetiske opslagsværker, herunder RO.

OPSLAGSDELEN

Med et omfang af 111 sider udgør opslagsdelen bogens hoveddel. Her findes alle bogstaverne i dansk organiseret alfabetisk i en vokal- og konsonantsektion. Hver sektion indledes som nævnt med generelle forhold af betydning for bogstav-lyd-relationen. I vokalsektionen gælder det bl.a.

¹ Det gælder nok også en del sprogbrugere født før 1965 at de ikke har blødt *g* i deres udtale, antager vi.

forholdet mellem vokallængde og konsonantfordobling, forekomsten af entydiggørende kontekster (fx kort *y* → [œ] efter *r*-) samt generelle mønstre for vokalglidning (som at kort *e* ofte læses [ɛ]) og schwa-assimilation (*vill*e → [ˈvil]).

Derpå følger ni separate opslag fra *a* til *å* med udpegning af vokalbogstavernes lyd-bogstav-korrespondenser i en ensartet formidlingsstruktur, dog med de naturlige variationer som hver vokal giver anledning til. Fx er det temmelig begrænset hvad man kan skrive om lydkorrespondenser for *æ*, *ø* og *å* i fremmedord – i modsætning til bogstavet *e* der findes i både *single*, *sheik* og *steward* og et væld af andre ord som dansk har lånt ind fra fremmede sprog hvis ortografi i større eller mindre grad ses bevaret i stavemåden. Nogle vokaler har adskillige bogstav-lyd-relationer, både danske og fremmedartede, imens andre har betydeligt færre. Fx fylder *e*-opslaget 11 sider, og *ø*-opslaget lidt over to sider.

På lignende vis præsenteres konsonanterne med separate opslag til hver konsonant. Formidlingsstrukturen svarer til vokalsektionens med en optakt der forklarer generelle konsonantforhold og -mønstre, blandt andet sammenhængen mellem final stavelsesposition og øget forekomst af en-til-flere-relationer blandt bogstaver som *d*, *g*, *p* og *r*. Finalt *g* har eksempelvis relationerne [g] *væg*, [j] *løg*, stum/0-udtale *brug* og [w] *vogn*. Herefter foldes hver konsonant ud i selvstændige afsnit af varierende omfang, alt efter hvor mange forskellige bogstav-lyd-relationer der er på færde.

Eksempler fra opslaget y

Med eksempler og illustrationer fra bogstavopslaget *y* viser vi her hvilken koncentration af viden opslagsdelen formidler, og hvordan. Først har vi overskriften:

y, Y [y:ʔ] ■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■
hyle, fylde, skylle, bryllup

Overskriften viser bogstavets lille og store form, bogstavnavnets udtale og et hyppighedsbarometer der indikerer bogstavets relative hyppighed (blandt RO's fulde ordformer, inkl. bøjningsformer fra COR). Jo større hyppighed, desto højere barometerstand, det vil sige desto flere røde kasser. Det fremgår af grafikken at *y* har en forholdsvis lavfrekvent forekomst.

Overskriften fortsætter med en række nøgleord som repræsenterer de primære, det vil sige de fire hjemlige og almindeligt forekommende *y*-til-lyd-relationer: *hyle* [y:], *fylde* [y], *skylle* [ø], *bryllup* [œ]. Herefter følger en skematisk gennemgang af dem (se uddrag i vores figur 1 og 2). De første relationer (*hyle* og *fylde*) udgøres af hhv. den lange og korte bogstavnære udtale af *y*, samlet benævnt **y¹**. Den lange **y¹**-variant indbefatter også stødvokal, som fx *sy* [sy:ʔ]. Konsekvent vises lang udtale til venstre og kort til højre:

FIGUR 1 GENGIVER OVERSICHT OVER ORD MED LANG OG KORT VARIANT AF BOGSTAVNÆR Y-UDTALE (I BOGEN KATEGORISERET SOM **y¹**).

y¹ LANGT [y:]	KORT [y]
<p>[y:]: <i>sy, ry, dyb, krybe, lyd, flyde, gryde, hyle, lyn, dyne, for'syne, gryn, dyr, myre, be'styre, lyse, fryse, lyve, yver, -yg- med stumt g: syg, byge, ryge</i></p> <p>> KORT: <i>lyd̥</i> [lyðʔ], <i>dyr̥</i> [dyɾʔ], <i>tyv̥</i> [tywʔ]</p>	<p>[y]: <i>cy'linder, hya'cint, psykolo'gi, spyd, rydde, myg^{sb}, tygge, cykel, tyk, samtykke, tyl, fylde, skyld, trylle, hyp-pig, krypt, for'styrre, dyrke, myrde, dysse, tysk, kryster, bytte, hytte, tyttebær, rytme, syv</i></p>

Relationen er dobbeltsidig og går fra bogstav til lyd og tilbage igen fra lyd til bogstav: Det vil sige at skemaet illustrerer at **y¹** kan udtales langt [y:] og kort [y], og at de to lyde tilsvarende kan skrives med bogstavet *y*. Desuden fremgår det at stavemåden ”-yg- med stumt g” forekommer med lang udtale [y:].

Endelig vises kontekster hvor en kort udtale har erstattet en oprindelig lang vokal. Det markeres (i kolonnen med lang *y*-lyd) ”> KORT:”, fx *dyr* [dyɾʔ] – oprindeligt lang [dy:ʔ]. Det er en udmærket pointe at man kan se denne udtaleudvikling, når vi, må man formode, kun er lige ved at være på bagkant af den. Men læsere kan måske forvirres af at eksempelordet *yver* til gengæld kun vises i den mere arkaiske variant med lang vokal, jf. [y:ʔvɐ]. Det betyder at de selv må supplere med viden om at vokalen nu også udtales kort: [yʔvɐ]. Omvendt optræder ordet *syv* kun som eksempel på den korte **y¹**-variant. Skal man heraf udlede at *y*-lyden

i *syv* ikke anses for at være lang – som [sy:³w] – i ældre standardudtale, i modsætning til *y*-lyden i *dyr*? Det er for os at se en usikker følgeslutning i fravær af eksplicitte argumenter. Når vi lufter vores tvivl, er det for at gøre opmærksom på at bogens kondensering af mangfoldige udtale- og bogstav-lyd-forhold i dansk på så begrænset plads risikerer at lede til uklarhed for læseren.

Det kan naturligtvis være en fair præmis for et opslagsværk om sprog der hele tiden udvikler sig, at det ikke rummer alle mellemregninger, men vi kan på den anden side godt se studerende for os der a) bliver usikre på hvilken viden den kolonnevise fordeling af eksempelordene hviler, og b) udfordres af at skulle mobilisere arkaiske ordudtaler for at være i stand til at følge eksemplerne med tilhørende lydskrift og derigennem forstå bogstav-lyd-relationerne.

Korrespondenser og betingelser

Det næste skema i *y*-opslaget (figur 2) udfolder de bogstavudtaler som findes i nøgleordene *skylle* [ø] og *bryllup* [œ], begge korte varianter og tilsammen benævnt y^2 . Ved [œ] præsenteres en entydiggørende kontekst for denne *y*-udtale. Den vises øverst i skemaet "[œ]/r_" og under eksempelordene: "[œ] efter r-:" og skal forstås sådan at når *y* har en lyd relateret til y^2 , så fører *r*- til en yderligere vokalsænkning så vi får [œ] som i *bryllup*. Tilsvarende oplysninger findes i andre opslag, fx får vi under e^3 udpeget entydiggørende kontekster for *e*-udtalen [ɑ], bl.a. "*vøj*".

Der findes ingen overordnet 'kontekstangivelse' som regulerer fordelingen af y^1 og y^2 (jf. nøglen på s. 30). Men skemaernes eksempelord viser dog, jf. CBC, at "fordelingen af korrespondenser varierer foran forskellige konsonanter" (s. 30–31). Fx kan man se at *y* kan korrespondere med y^1 foran *g*, *s*, *t*, jf. eksempelordene *myg*, *tysk*, *rytme*. Og i skemaet for y^2 fremgår det at *y* i samme kontekster kan læses [ø], jf. eksempelordene *lygte*, *kys*, *flyt*. Således er bogstav-lyd-relationen ofte en-til-flere foran samme konsonanter. Men foran *d* (*spyd*) læses *y* altid som y^1 og foran *ng* (*ynge*) som y^2 . I disse specifikke kontekster er bogstav-lyd-relationen, så vidt vi kan se, "enerådende" (jf. CBC's ord i nøglen).²

---

2 Det bekræfter vores egen søgning på Bogstavlyd.

FIGUR 2 VISER ORD MED IKKE-BOGSTAVNÆR Y-UDTALE (Y²), DVS. EN Ø-LYD. DISSE UDTALER FINDES KUN I STAVELSER MED KORT Y-VOKAL, JF. DEN TOMME VENSTREKOLONNE.

y ²	KORT [ø] [œ] /r_
	<p>[ø]: dygtig, lygte, lykke, skylle, lymfe, be'kymring, tynd, pynte, yngle, dyppe, kys, lystig, flytte, nyttig</p> <p>[œ] efter r-: bryggers, frygt, rykke, bryllup, krympe, rynke, dryppe, bryst</p>

Den overordnede forekomst af y¹ og y² i dansk er angivet under y-skemaerne – se fx opgjorte y¹-forekomster i figur 6. Men hvilken af de korte y-udtaler der så er den hyppigste *foran specifikke konsonanter*, fremgår imidlertid ikke (skal man fx oftest forvente y¹ eller y² for y foran t, eller er de omtrent lige hyppige?). Sådanne oplysninger savner vi fordi de ville have praksisrelevans set fra et undervisningsperspektiv. Men de er måske uoverskuelige at formidle qua de mange kontekster som kolonnernes ordmateriale eksemplificerer på tværs af vokalopslagene.

Man kan i praksis kombinere bogen med Bogstavlyd ved her at følge (søge efter) de *mulige* kontekster for korrespondenserne som CBC synliggør via eksempelordene, jf. fodnote 2. Det pirrer dog vores nysgerrighed efter hvorfor CBC ikke har valgt at fremhæve flere stærkt dominerende bogstav-til-lyd-relationer tydeligere, fx y udtalt [y:] og [y] foran *d/ddd* og [ø] foran *ng*.

Hertil kommer at man skal a) kende til stavelsestyper (åbne og lukkede) og b) gennemskue CBC's principper for stavelsesdeling for til fulde at forstå korrespondenserne og hæfte sig ved relevante kontekstforhold i eksemplerne.

Stavemåder og krydshenvisninger

Nedenunder skemaerne for y¹ og y² udpeger grønne infobokse de pågældende sproglydes øvrige stavemåder med henvisning til videre bogstavopslag (se figur 3 og figur 4; *fro*. står for *fremmedord*):

FIGUR 3 VISER ANDRE STAVEMÅDER FOR $\mathcal{V}$.

<p>-yg-: <i>syg, bygge</i> – se g^3</p> <p>• fro. også u: <i>par'fume</i> – se under u</p>	<p>• fro. også u: <i>me'nu</i> – se under u</p>
---	---

FIGUR 4 VISER ANDRE STAVEMÅDER FOR $\mathcal{V}^2$.

$\emptyset$: *køkken, bølge, krylle, søster, trøst, bølge* – se $\emptyset^1$ og se boks med y og $\emptyset$ nedenfor .

Infoboksene er et tilbagevendende indholdselement i bogstavopslagene, hvor CBC indkredser lyd-bogstav-relationer i staveretningen. Det oplyses fx om $[y:]$ – under $\mathcal{Y}^1$ (figur 3) – at denne vokaludtale også repræsenteres af bogstavfølgen $y +$ stumt g (*syg, bygge*), hvorfor der henvises til g^3 i bogens konsonantsektion. Her fremgår det at g har nuludtale (er stumt) efter lang vokal, fx *ligne*. Under $\mathcal{Y}^2$ (figur 4) viser den grønne infoboks stavemåden $\emptyset$ for henholdsvis $[\emptyset]$ og $[\text{œ}]$. Også her krydshenvises der, dels til opslaget $\emptyset^1$, dels til en supplerende infoboks (gengivet i figur 5) der sammenfatter information om stavning af $[\emptyset]$, herunder den r -påvirkede variant $[\text{œ}]$, altså om vejen fra lyd til bogstav for henholdsvis $\mathcal{Y}^2$ og $\emptyset^1$.

FIGUR 5 GENGIVER INFOBOKS OM STAVEMÅDER RELATERET TIL $\mathcal{Y}^2$ OG $\emptyset^1$, DVS. KORT $\emptyset$ -LYD, OG HYPPIGHEDSFØREKOMST FRA BOGSTAVLYD (BL).

Lyd til bogstav, $\mathcal{Y}^2$ og $\emptyset^1$: nytte og bølge

Kort $[\emptyset]$ ($[\text{œ}]$ efter r -) skrives som y i fx *lykke, skyllø, bekymring, pynte, dyppe, kys, nytte, frygt, rykke, bryllup, krympe, dryppe, bryst* (BL 818 forekomster, heraf 294 efter r -) og som $\emptyset$ i fx *kød, løfte, søgte*, køkken, bølge, mønt, søster, bølge, rødme, grøft, krylle, trøst* (BL 1.291 forekomster, heraf 277 efter r -).

Foran $-n$ skrives $[\emptyset]$ ($[\text{œ}]$ efter r -) som y i fx *pynt, synke, yndig, rynke* (BL 107 forekomster, heraf 25 efter r), i færre ord som $\emptyset$, bl.a. *mønster, mønt, ønske* (BL 57 forekomster).

Som det fremgår af figur 5, oplyser CBC i de supplerende infobokse om antallet af forekomster for visse konkurrerende lyd-til-bogstav-relatio-

ner: Fx forekommer [ø] stavet med *y* foran *n* 107 gange på Bogstavlyd og med *ø* 57 gange. Fra et undervisningsperspektiv er dette relevant information fordi det udpeges hvad der forekommer oftere end andet. Og det er netop sådanne oplysninger om den relative forekomst af *specifikke*, konkurrerende mønstre – men altså også i læseretningen, fra bogstav til lyd – vi savner i fremstillingen, jf. vores kommentar i afsnittet om korrespondenser og betingelser ovenfor.

Øvrige informationer

Under hvert skema (figur 6) oplyses som sagt om antallet af ord hvori den pågældende bogstav-lyd-relation overordnet set forekommer. Antallet baserer sig på 2023-data fra Bogstavlyd.

FIGUR 6 GENGIVER OPLYSNINGER UNDER Y-SKEMAET VEDR. FOREKOMST AF HENHOLDSVIS LANG OG KORT UDTALEVARIANT. BASERET PÅ DATA FRA BOGSTAVLYD.

BOGSTAVLYD *y*

y LANG: [y:] 998 forekomster, heraf 93 -yg- med stumt g

y KORT: [y] 1.332 forekomster

Opslaget rummer dernæst oplysninger om sekundære (ordspecifikke) *y*-til-lyd-relationer i danske ord (*y* som [æ] før *-r* i talordet *fyrre*) – under det CBC kalder *Andre relationer*. Da kontekstbetingelserne der er vist indtil nu, gælder inden for afgrænsede morfemer, følger også et særskilt afsnit om *y*-udtalen i morfologisk komplekse ord hvor vokallængden veksler ved afledning (*dyb* – *dybde*), sammensætning (*dybfrost*) og t-bøjning (*dybt*).

Derefter følger lydkorrespondenser til *y* i fremmedord: *symbol* [y], *hobby* [i], *loyal* [j] og *stylist* [aj]. Og endelig udpeges vokalfølger med forskelle i *y*-udtalen som hhv. fuldvokalisk (*cyanid*, *kryolit*) og halvvokalisk/konsonantisk (*yams*, *yuppie*). Man skal bemærke at (nogle af) fremmedordene også optræder i de skematiske opstillinger (se figur 1). Det betyder fx at det kan være vanskeligt at udlede at – eller om – *y* i åben stavelse som regel er lang, fx *sy*, når der ses bort fra fremmedord (*cylinder*).

Har man sagt y

Hvert vokalopslag følger samme princip. Nogle vokalopslag fylder selv-

sagt mindre, andre mere. Som det formodentlig er fremgået, er opslagene meget informationsrige. Stoffets ordning er den samme: Der gås i læseretningen (altså fra bogstav til lyd) og suppleres med information om staveretningen (altså lyd til bogstav). Der gås fra almindelige korrespondenser hen over andre relationer til morfologiske forhold og fremmedord. Og så krydshenvises der mellem informationer inden for samme opslag og mellem opslagene.

Der oplyses også om kontekstforhold, og entydiggørende mønstre udpeges, fx ved *r*- foran vokalen (figur 2) – men som sagt savner vi at få fremhævet flere af de ”enerådende” eller stærkt dominerende relationer mellem bogstav og lyd der måtte findes i bestemte kontekster, fx *y* → /ø/ foran *ng*.

Der er også nogen redundans i informationer som man skal holde øje med, så man fx ser at *dyr* både optræder med (ældre) lang udtale og (yngre – eller såkaldt yngre) kort udtale. Og sådan gælder det også for fremmedordene der er dobbelt bogført.

Sidst (eller rettere først) oplyses om bogstavets hyppighed på et hyppighedsbarometer. Denne hyppighed har i øvrigt fin overensstemmelse med omfanget af vokalopslaget. Det vidner om at stoffet har fået den plads det kræver.

Eksempler fra opslaget n

Vi vil ganske kort vise et par pointer fra et konsonantopslag (*n*) for at udpege på hvilke punkter disse ligner og adskiller sig fra et vokalopslag.

De overordnede linjer er de samme. Fx angives *n*'s hyppighed med ni røde kasser i overskriften, ligesom der oplistes repræsentative nøgleord med de primære *n*-udtaler. Disse følges ligeledes af skematiske oversigter med eksempelord og overordnede angivelser af bogstav-lyd-relationernes hyppighed etc. Alt sammen svarende til *y*-opslaget (se *n*² i figur 7).

Dog adskiller kolonnerne i konsonantsektionen sig fra vokalsektionens ved at fordele bogstavudtaler i stavelsesinitial position (”IN.”) til venstre og stavelsesfinal position (”FIN.”) samt ”foran [ə]” til højre. Som det fremgår af figur 7, findes *n*² – dvs. [ŋ] – kun finalt og foran [ə].

FIGUR 7 GENGIVER SKEMAET FOR *n* DER ALENE FOREKOMMER FINALT OG FORAN [ə].

*n*²

FIN. og foran [ə]: [ŋ]

[ŋ] foran -k: *bank*, *banko*, *enkel*, *vinkel*, *onkel*, *munk*, *synke*, *bænk*, *tænke*, **foran initialt -g (-ng- [ŋg]):** *fun'gere*, *tango*, *kæn'guru*

ellers -ng- [ŋ]: *bange*, *lang*, *mangle*, *engelsk*, *penge*, *seng*, *dreng*, *finger*, *camping*, *honing*, *ring*, *slingre*, *konge*, *jungle*, *tunge*, *ung*, *syng*, *yngrer*, *længe*, *længes*, *ængstelig*, *mængde*

Se boks med *n* og *-ng-* nedenfor

• fro. også *n*, *-nd-*, *-nt-*: *bas'sin*, *gour'mand*, *regle'ment* – se nedenfor

Også her angiver grønne infobokse andre måder at stave den givne lyd på og henviser til supplerende information ”nedenfor”, hvor det fx udfoldes at [ŋ] staves *n* foran [g k] som i *tango*, *blanket* og i visse fremmedord som *chance*, *-nk-* foran *-t* som i *punkt*, *adjunkt* og ellers *-ng-*, fx *lang*, *hængsel*.

Lyd-til-bogstav

I afsnittet om stavning af [n] informeres om mulige kontekster for de konkurrerende stavemåder *-nd-* (*mund*) og *-n(n)* (*nyn*, *nynne*). Et afsnit dedikeres her til endelsen *-endel*[ənə] som bruges i ordenstal (*tyvende*) og præsens participium, herunder med funktion af adjektiv (*rørende*) og substantiv (*foretagende*, *søskende*). Endelsen har lydsammenfald med bestemt flertal: *+e+ne* (*dagene*) og *+ene* (*årene*).

På lignende vis findes der i bogstavopslaget *r* en infoboks som udfolder lyd-til-bogstav-relationer der via grammatiske endelser og afledninger resulterer i enslydende bogstavsekvenser med *-re*, *-er* og *-rer* (s. 128 f.).

På den måde kobles vigtige morfologiske perspektiver til bogstav-lyd-stoffet i såvel vokal- som konsonantopslag. Det er oplysende og relevant i en beskrivelse af dansk bogstavskrift – om end det øger fremstillingens kompleksitet en del.

Assimilation

Opslaget *n* eksemplificerer at fremstillingen også tager højde for ud-taleassimilation hvor det er relevant: I ord der ender på *-en*, bevirker schwa-assimilation at bogstavsekvensen hellere korresponderer med [ŋ] end med [ən]. I et ord som *frakken* vil [ŋ] samtidig assimilere nabokonsonantens velære artikulationssted: [ˈfʁɑkŋ]. Denne [ŋ]-assimilation forekommer desuden ved afledning, fx [aŋ] i *ankomme*, og sammensætning, fx [hʌŋ] i *håndklæde*. Det er også vigtig viden at få med i en håndbog om danske bogstav-lyd-relationer set fra et professionsperspektiv. En sådan viden kan kvalificere valget af ordstof i en undervisningssituation og vurderingen af stavetorsørg hos uerfarne stavere.

SAMLET VURDERING

På forholdsvis begrænset plads og i en stram struktur formår CBC at præsentere læseren for en betydelig mængde information. Læseren tages ved hånden med en række hovedkategorielle skel (vokaler – konsonanter, danske ord – fremmedord, bogstav til lyd – lyd til bogstav osv.) og en konsekvent afsnitsstruktur som tydeliggøres med tabelopsætning, farvemarkerings og ensartede overskrifter. Desuden er hvert opslag polstret med talrige ordeksampler – også i overskrifterne, hvad der er nyttigt for det hurtige overblik over bogstavernes primære udtaler – og med adskillige krydshenvisninger til andre bogstavopslag.

Man kommer nok ikke uden om en vis risiko for detaljeovervældelse hos læsere der uden større forhåndsviden giver sig i kast med bogen. Detaljerigdommen er på den ene side bogens styrke – og berettigelse, sammenlignet med simple lærebogsoversigter i fx Elbro (2014) og Olsen (2025) til at dække et mindre omfattende vidensbehov – og på den anden side dens svaghed fordi læseren kan miste orienteringen. Det oplevede vi selv adskillige gange ved nærlæsning af forskellige bogstavopslag, hvor vi måtte være vedholdende og genlæse dem i dele.

Detaljeringsen er imidlertid noget den danske ortografi tilskriver, så

med tanke på bogens ærinde er det altså ikke CBC der ikke mestrer begrænsningens kunst, tværtimod. Der er blot meget at informere om, eftersom bogstaverne i dansk har så mange forskellige lydkorrespondenser.

Som lærebog med indbygget leksikon rummer bogen professionsrelevant information om bogstav-lyd-relationer i både læse- og staveretningen. Fx som støtte for granskning af ordvalg og lyd-bogstav-kompleksitet i et læremiddel til undervisning i ordlæsning, udarbejdelse af egne undervisningsmaterialer og til at få overblik over forskellige bogstav-lyd-forhold. Men som håndbog tilgodeser opslagsdelen først og fremmest læseretningen: Man kan slå op under et bestemt bogstav, fx *y*, og ledes så i opslaget på sporet af lydene [ø] og [œ] som to af vokalens ikke-lydrette udtaler. Og i supplerende infobokse kan man finde information om de nævnte ø-lydes øvrige bogstavkorrespondenser. Information om lyd-til-bogstav-relationer i staveretningen kan med andre ord godt udledes af bogstavopslagene, men man kan ikke tilsvarende finde fx [œ] som selvstændigt opslag der angiver lydets forskellige bogstavkorrespondenser.

Det er derfor en fordel at have en vis forhåndsviden om det man leder efter når det gælder staveretningen. Og det kan blive en svaghed for dem der ikke har den, men som med forventninger næret af bogens titel og forord specifikt søger efter lyd-til-bogstav-korrespondenser. Det er dog en oplagt mulighed at supplere anvendelsen af BLOLB med sektionen *Lyd til bogstav* på Bogstavlyd som ekstra opslagsværktøj. Generelt er det en god ide at koble de to opslagsværker, for Bogstavlyd kan supplere med flere ordeksampler med samme bogstav-lyd-korrespondens. Desuden kan man ved opslag på Bogstavlyd undersøge kontekstmønstre for bestemte bogstav-lyd-korrespondenser nærmere og desuden se om korrespondenserne indgår i ord der faktisk er relevante for den målgruppe man arbejder med.

Set fra et professionshøjskoleunderviserperspektiv fremstår BLOLB som et fagligt solidt værk der giver mulighed for overblik over et komplekst emne. For både studerende og praktikere er bogen relevant fordi den giver systematik og præcis indsigt og terminologi, som fx kan være essentiel i vejledning af kolleger med ansvar for læse- og staveundervisning og i arbejdet med elever med skriftsprogsvanskeligheder. En vis

baggrundsviden om bogstav-lyd-bogstav-forhold hos læseren er absolut en fordel, ligesom fortrothed med lydskrift øger udbyttet af bogen. Og dette er måske ikke tilfældet for alle dem som bogens indhold kunne have relevans for, fx studerende på en læreruddannelse eller i efteruddannelsesforløb for læsevejledere eller ordblindelærere. De skal være indstillet på at bruge bogens lydskriftnøgle aktivt og gerne læse både de indledende afsnit og appendikset om dansk fonologi mere end én gang. Endelig skal de være forberedt på ikke nødvendigvis at genkende deres egne udtaler i alle de eksempler som bogen rummer – hvilket nok er et forbehold ved læsning af faglitteratur om fonologi og ortografi generelt.

Samlet set vurderer vi at bogen udgør et kompetent, praksisrelevant og teoretisk velfunderet bidrag til uddannelsesforløb med læringsmål orienteret mod læse- og staveundervisningskompetence. Med støtte i appendiks og opslagsnøgle kan bogen tilgås som opslagsværk, og den giver også dybde hvis det er dybde man vil have. Med andre ord er BLOLB et rigtig godt redskab.

Martin Hauerberg Olsen, lektor
Institut for Livslang Læring, Københavns Professionshøjskole
mhau@kp.dk

Trine Lykke Gandil, lektor
Institut for Livslang Læring, Københavns Professionshøjskole
tgan@kp.dk

REFERENCER

- Becker-Christensen, C. 2021. *Dansk retskrivning: bogstav – lyd – bogstav. En grafemisk beskrivelse af dansk ortografi*. Syddansk Universitetsforlag.
- Becker-Christensen, C. 2025. *Bogstavernes lyde og lydenes bogstaver – en bog om bogstav-lyd-relationer i dansk*. Syddansk Universitetsforlag.
- Brink, L. m.fl. 1991. *Den store danske udtaleordbog*. Munksgaards Forlag
- Elbro, C. 2014. *Læsning og læseundervisning*, 3. udg. Hans Reitzels Forlag.
- Juul, H. 2024. Bogstav-lyd-forbindelser i dansk: The ultimate collection. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 65. 160–170. DOI. 10.7146/nys.v1i65.145283

- Olsen, M.H. 2025. *Bogstaveligt. En grundbog i dansk fonetik og bogstavskrift for undervisere i læsning og stavning*, 2. udg. Samfundslitteratur.
- Petersen, J. m.fl. 2021. *Udtalt. En introduktion til dansk fonetik*. Samfundslitteratur.
- Schachtenhaufen, R. 2024. *Dansk udtaleordbog*. Modersmål-Selskabet.